

Олександра Стебельська, к. філос. н.

Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка», Україна

БАЙДУЖІСТЬ ЯК ВИЯВ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ У ДУХОВНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Oleksandra Stebelska, PhD in Philosophy

Institute of the Humanities and Social Sciences of the Lviv Polytechnic National University, Ukraine

INDIFFERENCE AS A SIGN OF CRISIS PROCESSES IN THE SPIRITUAL LIFE OF SOCIETY

This article is focused on the phenomenon of indifference that marks the spiritual atmosphere of the modern society. The author accentuates on the analysis of the concept of «indifference» and associates it with the lack of differences. Among the main reasons of the spread of indifference in the world today we indicate extreme individualism, lack of full-fledged dialogue between people, the desire to absorb the Others, leaving our space of all forms of negation. This causes the rupture of communication practices, which are an absolute condition of our internal formation and self-development. In the article we study the relationship of indifference and mass consciousness, analyze not only the deep crisis processes that permeate the social being of man, but also the conditions that will help to overcome them.

Key words: indifference, identity crisis, spiritual life, individualism, selfishness, mass.

Постановка проблеми. В ХХ ст. відбулись значні зміни в політичному, культурному, соціальному та економічному житті людей. Швидкий поступ у всіх сферах життєдіяльності людини, спричинений технологічним прогресом, розповсюдженням інформаційних технологій, науковими відкриттями у фізиці, хімії, біології, виникненням нових напрямів в мистецтві та літературі тощо, призвів до глобального соціально-культурного зламу і вивів людство на новий рівень розвитку. Але як це позначилось на духовному житті? Чи не спостерігаємо ми на фоні пришвидшеного науково-технологічного прогресу «занепад Європи», падіння нравів, духовну деградацію та спустошення? Ці питання поставали в кожен історичну епоху, оскільки людина постійно прагнула чогось нового і, постаючи істотою незавершеною та проблематичною, вона завжди стояла перед питанням збалансування внутрішнього та зовнішнього зростання. Тому піднята тема не є новою, скоріш вона фіксує ті проблеми, які завжди поставали перед людиною. На думку автора, більшість проблем людства пов'язані саме із присутністю в нашому житті байдужості у різних її проявах, що спричиняє негативні наслідки у всіх сферах суспільного життя. При чому байдужість слід розуміти не лише в значенні прохолодного ставлення до Інших, але й у значенні відсутності відмінностей («без-различие», «in-difference», «без різниці»), неспроможності бачити унікальність та неповторність Інших, явищ та процесів, що нас оточують. Разом із тим даний феномен рідко ставав предметом пильної уваги дослідників. Переглядаючи праці філософів та мислителів, виявилось складно вичленити ті світоглядні позиції, що стосувались саме причин виникнення байдужості та впливу її на духовну атмосферу людства. Тому дана тематика є надзвичайно актуальною в розрізі соціальних, політичних, культурних перемін, що охопили сучасний світ.

Отже, **метою** даного дослідження є прояснення феномену байдужості, виявлення його причин та тих негативних наслідків, до яких спричиняє його поширення в межах сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на малу наукову базу досліджень у зазначеній проблематиці, тема байдужості все ж знайшла своє часткове висвітлення в працях Е. Левінаса, М. Бубера, О. Розеншток-Хюссі, Х. Ортеги-і-Гассета, Ж. Бодрійяра, Ю. Еволи, Ж. Ліповецьки, А. Канарського. Кожен із них, розглядаючи людину у повності її проявів, вбачав важливість формування адекватної комунікаційної системи, що могла би забезпечити повноцінну взаємодію людей. Зокрема, представники діалогічної філософії М. Бубер, Е. Левінас та О. Розеншток-Хюссі віддавали перевагу глибинному спілкуванню, заснованому на небайдужому

ставленні до тих, з ким ми діалогуюємо. В іншому випадку взаємодія людей буде мати деструктивний характер. Метод деконструкції Ж. Дерріди також був доречним для виявлення значущості відмінностей для нашого особистісного становлення.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглядати феномен байдужості, необхідно розставити ті важливі акценти, які необхідні нам для його адекватного осмислення. В Академічному тлумачному словнику можна прочитати наступне визначення: байдужий — це той, хто виражає незацікавленість, безсторонність, який не виявляє співчуття; нечутливий, нечуйний¹. В російському перекладі у слові «байдужий» видніється «без-различный», тобто той, хто не бачить різниці, відмінності, певною мірою від-сторонений і зне-охочений. В даній статті ми будемо робити акцент саме на такому розумінні байдужості як відсутності відмінностей. Адже саме неспроможність бачити певні нюанси, акценти, виявляти певні риси робить нас неуважними по відношенню до людей, явищ та процесів. Така байдужість перетворює усе, що нас оточує, на однорідну масу.

Тема байдужості одне до одного імпліцитно піднімалась у працях Е. Левінаса, представника французької філософії, який зосередив свою увагу на проблемах етики. Його погляд був зверненим на критику класичного типу мислення, в межах якого людина поставала як концентрація певних буттєвих енергій, як онтологічний атом, головною задачею якого є пізнання себе і через себе глибинних засад Всесвіту. Недивно, що людина сприймалась як мікрокосм, в якості якого людина була поєднанням тілесного і духовного, вічного та тлінного, свободи та необхідності, загального та індивідуального. Людина була тим фокусом, що стягувала на себе усе буття. Відповідно, усе, що могло поставати в якості трансцендентного для людини, автоматично розглядалось як іманентне її інтелектуальним актам. Е. Левінас називає класичного суб'єкта самототожним собі, оскільки він шукає цілісності, завершеності та гармонії з самим собою. Проте «самототожність — це не невинний зв'язок з собою, але прикутість до себе, необхідність зайнятись самим собою. Начало, що обтяжене самим собою...»². Відповідно, кожна людина постає як центр, що прагне «підпорядкувати» собі усе знання, що потрапляє у сферу діяльності її свідомості. Сучасного науковця можна назвати ідеальним прикладом самототожного суб'єкта, який прагне все пояснити, класифікувати, структурувати і звести все у позбавлену протиріч систему. Така позиція відзначається певною недемократичністю та монополією на істину. Недивно тому, що у Е. Левінаса поняття «суб'єкт» вживається поряд із поняттям «влада». Це відношення розповсюджується на усі сфери життєдіяльності людини: політичну, економічну, соціальну та духовну. Всюди наше «Я» сприймає Іншого як об'єкт, якого необхідно «схопити», «захопити», «підпорядкувати». Інший повинен бути втягнення у сферу «Я» і розчинитись у ньому. Тому Е. Левінас говорить, що класичний суб'єкт заперечує Іншого. «...Розум не може зустрітись з іншим розумом і поговорити з ним»³. В результаті, він постає уособленням самодостатності і...безмежної самотності. Для такого суб'єкта просто немає потреби в Іншому. Е. Левінас сприймав попередню філософію як філософію Тотальності, що за своєю природою була і є філософією насилля. В цій системі немає місця свободі. Вона продукує крайній індивідуалізм, егоїзм та духовну сліпоту; в ній нема місця справжній інакшості. По великому рахунку, нам *байдуже* до Іншого, він нас цікавить лише тією мірою, якою може бути засобом для задоволення наших потреб. Він не постає для нас чимось унікальним та самобутнім, оскільки постає лише річчю серед таких самих речей навколо нас. В крайньому випадку це може спричинити споживацький погляд на життя; нам «без різниці» як задовільняти наше бажання, головне, щоб воно було задоволене в найкоротший проміжок часу. Звідси і певна нерозбірливість у спілкуванні, що здатна задовільнити лише тимчасову потребу у комунікації.

Критикуючи позиції класичної метафізики, Е. Левінас прагне віднайти основи нашого «Я»: моє «Я» виникає тоді, коли переді мною з'являється Інший. Саме цей зв'язок із іншою людиною є первинним, а значить метафізичним за своєю суттю. Адже ми ні про що не можемо вести мову, в тому числі і про самих себе, поза цим відношенням із Іншим. І якщо раніше акцент робився на суб'єкті відношення, то тепер центр уваги переміщується на Іншого, який звернений до нас⁴.

¹ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). (Т.1. 1970). Київ: Наукова думка, 90.

² Левінас, Э. (пер. с фр.) (1998). *Время и Другой. Гуманизм другого человека*. СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 43.

³ Левінас, Э. (пер. с фр.) (1998). *Время и Другой. Гуманизм другого человека*. СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 59.

⁴ Див.: Левінас, Э. (пер.с фр.) (2014). *Заметки о смысле. (Пост)феноменология. Новая феноменология во Франции и за ее пределами*. Москва: Академический проект, Гаудеамус, 18-38.

Інший постає як абсолютно *відмінний* від нас, над яким ми не можемо мати влади. І справді: навіть якщо ми фізично підкоримо людину, чи зможемо ми підкорити її думки? Чи не постає Інший для нас безкінечністю, таємницею, яку нам ніколи не досягнути? Людина вступає у «...зв'язок з подією, яку вона на себе не бере і з якою вона нічого більше не може»¹. Поклик Іншого є покликом нашої совісті, що закликає нас до відповідальності. Проблема відповідальності зближує Е. Левінаса із філософською проблематикою Ф. Достоевського. Зокрема, їх об'єднує думка, що ми відповідальні не лише за себе, але за всіх. Відхилитись від відповідальності за Іншого ми не в змозі, оскільки Інший постає в своїй оголеності, незахищенності та вразливості. І навіть якщо в повсякденні ми часто-густо ігноруємо людей, робимо вигляд, що не почули Іншого, тим не менше, це не говорить про те, що ми *не почули*. Наше ігнорування лише зайвий раз доводить, що ми відреагували по вимогу Іншого, відхилитись від якої не можемо. Відповідаючи на вимогу Іншого, ми не повинні очікувати вдячності, тому що таке бажання буде зводити нанівець усю комунікативну практику, редукуючи її до економічних стосунків. Поклик Іншого позбавляє нас самототності та самототожності, повністю перевертаючи інтенціональність, що в нього поцілює². Якщо між мною та Іншим завжди зберігається дистанція, ми не здатні ним оволодіти, а значить Інший постає для нас в якості *Бажання*. Усвідомлення того, що Інший – це повнота, яку нам не досягнути, призводить до того, що наше бажання Його постає як дещо ненаситне. Добре цей момент проявляється в процесі комунікації з людиною, якою ми *захоплені*. Ми відчуваємо неможливість насититись спілкуванням, ми відчуваємо потребу в цій людині, що саме з нею ми є тими, хто ми є насправді. «Бажане не виконує мого Бажання, а поглиблює Його, ніби напоює мене новим жаданням. Бажання являє себе як доброта»³. Задоволене ж бажання втрачає усю свою значущість і провокує сприйняття Іншого лише в якості засобу для задоволення наших потреб, а значить ми знову чинимо насильство над Іншим.

У ставленні до Іншого являє себе Божественне. Саме в структурі суб'єкта і виявляється Бог, але не той Бог, який діє подібно до годинникаря, а той, хто дарує заповіді любові та милосердя, той Бог, хто чинить добро нашими ж руками⁴. Бог являє себе в цьому світі, залишаючи сліди, але кожного разу, коли ми намагаємось наблизитись до Нього, Він вислизає. Ми не маємо справу з Богом віч-на-віч. Бог завжди постає через свою Відсутність. І йти до нього – не означає, що ми повинні орієнтуватись саме на Його сліди, що не є знаками в повному сенсі цього слова, але це означає виходити до Інших, і саме у відношенні до Інших вбачати Його вияв⁵.

Таким чином, роздуми Е. Левінаса над долею людини призводять до зміни акцентів у філософському мисленні. Е. Левінас відмовляється від філософії Тотальності, що органічно пов'язана із феноменом насилля в нашій культурі. Розвиваючи метафізику Іншого, Е. Левінас констатує необхідність Іншого для нашого становлення, піднімає проблему відповідальності, що полягає не в егоїстичній відповідальності «кожен сам за себе», а у відповідальності кожного з нас за інших. Саме через доброту та небайдужість до Іншого і є можливим формування нас як особистостей. У своїй відповідальності та доброті людина постає як істота унікальна та неповторна. Проте це та неповторність, яка ніколи не знаходить спокою і завжди *відкрита* Іншому. Проблематика, зазначена Е. Левінасом, є надзвичайно актуальна в сучасну епоху політичних, економічних, культурних та соціальних змін. Метафізичні роздуми французького мислителя нагадують людині, хто вона є, і виявляють саме ті первинні енергії, що тільки і роблять її Людиною.

Проте духовний стан сучасного суспільства свідчить скоріш про самосконцентрованість та радикальний індивідуалізм, що охопили нашу культуру, прагнення усунити Іншого з нашого горизонту, певною мірою стирилізувати простір, в якому ми живемо, усунити протиріччя та

¹ Левінас, Э. (пер.с фр.) (1998). *Время и Другой. Гуманизм другого человека*. СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 85

² Див.: Левінас, Э. (пер.с фр.) (1998). *Время и Другой. Гуманизм другого человека*. СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 170.

³ Левінас, Э. (пер.с фр.) (1998). *Время и Другой. Гуманизм другого человека*. СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 166.

⁴ Див.: Ямпольская, А. (2014). Предисловие к переводу статьи Эммануэля Левинаса «Заметки о смысле. (Пост)феноменология. Новая феноменология во Франции и за ее пределами. Москва: Академический проект, Гаудеамус, 15.

⁵ Див.: Левінас, Э. (пер.с фр.) (2000). *Ракурсы. Избранное: Тотальность и Бесконечное*. Москва-Санкт-Петербург: Фонд поддержки науки и образования «Университетская книга», 322.

відмінності. Такі тенденції можна спостерігати і в праці М. Бубера «Я-Ти»¹. Ми втратили здатність сприймати Іншого у всій Його повноті. Інший для нас більше не Ти, увесь центр уваги ми перенесли на Себе. Інший перетворився для нас у Воно, щось невиразне, що ми навіть зафіксувати не можемо у повноті його проявів, а значить не можемо виявити відмінності між нами, оскільки для того, щоб це зробити, потрібно бачити, відчувати, пережити чужерідність Іншого. Позбавлені негації, ми опиняємось в безкінечному просторі позитивності, тотальності та порожнечі. Ці риси сучасної людини призводять до її самознищення, адже якщо ми не в змозі виявити унікальність та неповторність Іншого, як нам відчувати нашу чужерідність, як ми можемо «пережити» Себе? «Якщо індивідуум не стикається з Іншим, він вступає в конфлікт з самим собою. Він стає своїм власним антитілом, в результаті наступального повалення імунного процесу, порушення його власного коду, руйнування власних захисних механізмів»². На думку Ж. Бодрийяра, будь-який організм, позбавлений протиріч, починає вступати в протиріччя сам з собою, що нагадує алергію на самого себе. СНІД, тероризм, рак він вважає саме хворобливими реакціями системи на саму себе. Оскільки Інший, як дзеркало, як поверхня, що відбиває, зник, самосвідомості загрожує іррадіація в порожнечі. «Це вже не пекло, створене відмінністю, це пекло Того ж самого»³. Це пекло байдужості в якості «без-различия». Ми маємо справу лише з нашим самозосередженим та роздутим до неможливості «Я». Саме ж «Я» виникає там і тоді, коли з'являється Інший, який висвітлює не лише себе, але й мене. А отже, мій розвиток та становлення безпосередньо пов'язані з присутністю Іншого, з присутністю інакшості. Поза Присутністю Іншого ми втрачаємо і своє власне обличчя, формуємо безлике суспільство. Відбувається парадоксальна річ: чим більше ми намагаємось виділитись з-поміж інших, відстоюючи власну автономність та унікальність, тим більше ми втрачаємо себе, уподібнюючись масі таких самих, як ми. З таких позицій і стає актуальною проблема масовості в сучасному світі, що стала предметом дослідження М. Вебера, К. Ясперса, Г. Маркузе та інших представників франкфуртської школи, Р. Генона, Ю. Еволи.

Саме у крайньому індивідуалізмі Ю. Евола вбачав причини соціально-культурних та політичних негараздів західного суспільства. Сучасна середньостатистична людина – це атомізований суб'єкт, який основну мету вбачає у забезпеченні власних потреб у комфорті, безпеці, впевненості, певній ілюзорній незалежності. «Одним із найочевидніших аспектів сучасного занепаду пов'язаний саме з наступом індивідуалізму, що став результатом краху та знищення попередніх органічно та ієрархічно традиційних структур, на зміну яким в якості первинного елементу суспільного устрою прийшла атомістська множина індивідуумів в світі кількості, тобто маса»⁴. Хаотичність цієї маси призводить до того, що усі відмінності починають носити характер видимості. У множині ідей, теорій, поглядів, думок ми втрачаємо чіткі особистісні орієнтири, що призводить до кризи самоідентичності. Стан байдужості посилюється тим, «що усі смаки, усі види поведінки можуть співіснувати, не виключаючи одне одного; при бажанні вибрати можна усе — як найзвичайнісіньке, так і найекзотичніше; як нове, так і старе; як просте екологічно чисте життя, так і життя надхитромудре; це відбувається в епоху, з якої пішло життя, без твердих орієнтирів та головного спрямування»⁵. Ми втрачаємо певну внутрішню чутливість не лише одне до одного, а й по відношенню до себе. Суспільство перетворюється на суцільний броунівський рух. Недарма Ю. Евола, зазначаючи дві форми знеособленості, однією з них вважав індивідуумів у бесформності кількісної та *недиференційованої* єдності, результатом множення якої стає безіменна маса⁶. Звернімо увагу на феномен моди в сучасному світі. Що ми спостерігаємо навколо себе? Кожна людина прагне виглядати неперевершено, одягаючи речі з останнього сезону моди, слухати музику, яка лише-но з'явилась в Інтернеті, слідкувати за останніми новинками кіно, літератури та мистецтва, оскільки усе це зробить її назвичайно обізнаною, цікавою та особливою. При чому вона забуває, що перебуваючи в гонитві за оригінальністю, лише втрачає її. Прикладом можуть бути і сучасні поп-зірки, які прагнуть виявити свою неповторність на сцені. Але лише зайвий раз доводять власну

¹ Див.: Бубер, М. (пер. с нем.) (1995). *Я-Ты. Два образа веры*. Москва: Республика, 16-91.

² Див.: Евола, Ю. (пер. с итал.) (2005). *Оседлать тигра*. СПб.: Издательство «Владимир Даль», 220-221.

³ Бодрийяр, Ж. (пер. с фр.) (2000). *Прозрачность зла*. Москва: Добросвет, 180.

⁴ Бодрийяр, Ж. (пер. с фр.) (2000). *Прозрачность зла*. Москва: Добросвет, 181.

⁵ Евола, Ю. (пер. с итал.) (2005). *Оседлать тигра*. СПб.: Издательство «Владимир Даль», 211-212.

⁶ Липовецки, Ж. (пер. с фр.) (2001). *Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме*. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 67.

⁶ Див.: Евола, Ю. (пер. с итал.) (2005). *Оседлать тигра*. СПб.: Издательство «Владимир Даль», 220-221.

творчу бідність та посередність. Масовість поглинає людство, усуваючи відмінності між нами, провокуючи незацікавлене відношення одне до одного. «В епоху показного корінні протиріччя, такі як істина і фальш, прекрасне і потворне, дійсність і ілюзія, сенс і нісенітниця стираються; антагоністичні установки стають «розпливчастими», люди починають розуміти, всупереч поглядам наших метафізиків і противників метафізики, що відтепер можна жити, не маючи перед собою ні мети, ні сенсу, немов за написаним кимось сценарієм, і це в новинку»¹. І знову перед нами замайорів привид насилля. З одного боку, ці хаотичні маси можна втримати хоч в якій-небудь єдності, лише застосовуючи централізовані та примусові структури. З іншого боку, «вперше виникає в Європі тип людини, який не бажає ні визнавати, ні доводити правоту, а має намір просто-напросто нав'язати свою волю»². Тому і немає місця інакшості, що поглинається на всіх рівнях життєдіяльності людини. Ми розчинені в цьому «соціальному небутті»³, що тягне за собою відчуття нудьги, депресії та неврози.

*Так жизнь ничтожеством страшна,
И даже не борьбой, не мукой,
А только бесконечной скукой
И тихим ужасом полна,
Что кажется – я не живу,
И сердце перестало биться,
И это только наяву
Мне все одно и то же снится.
И если там, где буду я,
Господь меня, как здесь, накажет, -
То будет смерть, как жизнь моя,
И смерть мне нового не скажет.*

Мережковский Д.

Недарма, Ж. Липовецьки назвав нашу епоху епохою пустоти⁴. Про яку пустоту він говорить? Втративши себе через відсутність здорових комунікативних практик, людина опиняється один-на-один з невимовною внутрішньою безоднею, з власною пустотою, яку вона намагається заповнити розвагами, телебаченням, наркотичними та алкогольними засобами, втрачаючи сенс власного існування. Проте це не вирішує проблему, а її поглиблює. Людина сама розповсюджує «пустелю» навколо себе, не даючи змоги проявитись інакшості та чужерідності. Вона залишається невимовно самотньою, і ця самотність, мабуть, є однією з найгостріших та найскладніших «хворіб» XX-XXI ст.

*Одиночество – общий удел,
Да не всякий его сознает,-
Ты себя обмануть не хотел,
И оно тебе ад создает.*

Сологуб Ф.

Повальне розповсюдження психічних захворювань і надзвичайна популярність таких спеціалістів як психологи свідчать про внутрішню хворобу людини і соціуму. Подолати цю кризу можливо лише завдяки чіткому усвідомленню значення Іншого в нашому житті, спілкування та глибинного взаємозв'язку з Іншими, через які ми лише і зможемо віднайти себе. Інший — це той, хто не дозволить мені повторюватись до безкінечності⁵.

Висновки. Таким чином, сучасне суспільство знаходиться в стані глибокої духовної кризи. Ознакою цього є відчуття байдужості, що пронизує собою усе наше буття. Причиною байдужості людей є радикальний індивідуалізм, усунення Іншого з нашого життя, прагнення поглинути та

¹ Липовецьки, Ж. (пер. с фр.) (2001). *Ера пустоты. Эссе о современном индивидуализме*. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 63.

² Ортега-и-Гассет, Х. (пер. с исп.) (1997). *Восстание масс. Избранные труды*. Москва: «Весь мир», 83.

³ Канарский, А. (2008). *Диалектика эстетического процесса*. Киев: ЗАО «Просвіта».

⁴ Липовецьки, Ж. (пер. с фр.) (2001). *Ера пустоты. Эссе о современном индивидуализме*. Санкт-Петербург, Владимир Даль.

⁵ Див.: Бодрийяр, Ж. (пер. с фр.) (2000). *Прозрачность зла*. Москва: Добросвет, 257.

усунути протиріччя, певною мірою стирилізувати простір, позбавивши його будь-яких проявів негачії. Все це підриває ті комунікативні процеси, які є безумовною умовою нашого духовного формування та самоідентифікації. Проте фіксація таких негативних тенденцій не повинна бути причиною для песимізму, оскільки лише усвідомлення проблеми здатне просунути нас в напрямі її вирішення. Свого часу Ю. Евола, зазначаючи духовний занепад людства, усвідомлював, що воно на даний час не здатне змінити ситуацію. А тому потрібно лише пережити бурю, дочекатись послаблення та вичерпання негативних тенденцій і тоді «осідлати тигра».

References:

1. *Slovník ukrajyns'koyi movy. Akademichnyy tlumachnyy slovník (1970-1980)* [Dictionary of Ukrainian. Academic explanatory dictionary]. (T.1. 1970). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Levinas, Je. (per. s fr.) (1998). *Vremja i Drugoj. Gumanizm drugogo cheloveka* [Time and Other. Humanism of another person]. Saint-Petersburg: Vysshaja religiozno-filosofskaja shkola [in Russian].
3. Levinas, Je. (per.s fr.) (2014). *Zametki o smysle* [Notes about the meaning]. *(Post)fenomenologija. Novaja fenomenologija vo Francii i za ee predelami* [(Post)phenomenology. New phenomenology in France and outside it]. Moscow: Akademicheskij proekt, Gaudeamus [in Russian].
4. Jampol'skaja, A. (2014). *Predislovie k perevodu stat'i Jemmanujelja Levinasa Zametki o smysle* [Preface to the translation of the article by Emmanuel Levinas note about the Meaning]. *(Post)fenomenologija. Novaja fenomenologija vo Francii i za ee predelami* [(Post) Phenomenology. New phenomenology in France and outside it]. Moscow: Akademicheskij proekt, Gaudeamus [in Russian].
5. Levinas, Je. (per.s fr.) (2000). *Rakursy* [Views]. *Izbrannoe: Total'nost' i Beskonechnoe* [Selected: Totality and Infinite]. Moscow-Saint Petersburg: Fond podderzhki nauki i obrazovanija Universitetskaja kniga [Fund for the Support of Science and Education]. [in Russian].
6. Buber, M. (per. s nem.) (1995). *Ja-Ty* [I and Thou]. *Dva obraza very* [Two images of faith]. Moscow: Respublika [in Russian].
7. Bodrijjar, Zh. (per. s fr.) (2000). *Prozrachnost' zla* [Transparency of Evil]. Moscow: Dobrosvet. [in Russian].
8. Jevola, Ju. (per. s ital.) (2005). *Osedlat' tigra* [To ride the tiger]. St-Petersburg: Izdatel'stvo Vladimir Dal' [in Russian].
9. Lipovecki, Zh. (per. s fr.) (2001). *Jera pustoty. Jesse o sovremennom individualizme* [The era of emptiness. The essay about modern individualism]. Saint-Petersburg: Izdatel'stvo Vladimir Dal' [in Russian].
10. Ortega-i-Gasset, H. (per. s isp.) (1997). *Vosstanie mass* [Revolt of the Masses]. *Izbrannye trudy* [Selected works]. Moscow: Ves' mir [in Russian].
11. Kanarskij, A. (2008). *Dialektika jesteticheskogo processa* [Dialectics of aesthetic process]. Kyiv: ZAO Prisivita [in Russian].